

Ogólnopolskie Seminarium Mechaniki Nieba

Rozwiązania stacjonarne w wiekowym problemie trzech ciał

Cezary Migaszewski & Krzysztof Goździewski

Centrum Astronomii

Uniwersytet Mikołaja Kopernika

27-28 września 2007, Ciechocinek

Model układu planetarnego

- W przybliżeniu mas punktowych, układ planetarny złożony z gwiazdy i dwóch planet może być opisany funkcją Hamiltona wyrażoną w kanonicznych zmiennych Poincaré (Michtchenko & Malhotra, 2004):

$$\mathcal{H} = \underbrace{\sum_{i=1}^2 \left(\frac{\mathbf{p}_i^2}{2\beta_i} - \frac{\mu_i \beta_i}{r_i} \right)}_{\text{część keplerowska}} - \underbrace{\frac{k^2 m_1 m_2}{\Delta} + \frac{\mathbf{p}_1 \cdot \mathbf{p}_2}{m_0}}_{\text{zaburzenie}} \equiv \mathcal{H}_K + \mathcal{H}_{pert}$$

gdzie $\mathbf{r}_i$ ($i = 1, 2$) - współrzędne planet względem gwiazdy, $\mathbf{p}_i$ - pędy planet wyrażone względem środka masy, $\Delta = |\mathbf{r}_1 - \mathbf{r}_2|$ - odległość między planetami, m_0 - masa gwiazdy, m_i - masy planet oraz $\mu_i = k^2(m_0 + m_i)$; $\beta_i = (1/m_i + 1/m_0)^{-1}$. Indeksy $i = 1, 2$ numerują odpowiednio wewnętrzną i zewnętrzną planetę.

- Wprowadźmy kanoniczne zmienne Delanuy typu ką-działanie (ϕ, I) :

$$\begin{aligned} M_i & - \text{anomalia średnia} & L_i & = \beta_i \sqrt{\mu_i a_i}, \\ \omega_i & - \text{argument pericentrum} & G_i & = L_i \sqrt{1 - e_i^2}, \\ \Omega_i & - \text{długość węzła wstępującego} & H_i & = G_i \cos I_i. \end{aligned}$$

- Ewolucja układu opisywana jest kanonicznymi równaniami Hamiltona:

$$\dot{\phi}_j = \frac{\partial \mathcal{H}}{\partial I_j}, \quad \dot{I}_j = -\frac{\partial \mathcal{H}}{\partial \phi_j}.$$

Teoria wiekowa

- Teorię wiekową możemy stosować do opisu dynamiki układów, w których ewolucji potrafimy wyróżnić **różne skale czasowe**.
- Układy planetarne: – **zmiennosc krótkookresowa** (zależność $\mathcal{H}$ od tzw. zmiennych szybkich, np. anomalii średnich), – **ewolucja w skali wiekowej**.
- Jeżeli zaburzenie $\mathcal{H}_{pert}$ jest dużo mniejsze od głównego oddziaływania $\mathcal{H}_K$, oraz układ jest daleki od silnego rezonansu ruchów średnich, możemy wyizolować część funkcji Hamiltona odpowiedzialną za ewolucję wiekową $\mathcal{H}_{sec}$, poprzez uśrednienie $\mathcal{H}$ po zmiennych szybkich ($\mathbf{M}_1, \mathbf{M}_2$):

$$\mathcal{H}_{sec} = \frac{1}{(2\pi)^2} \int_0^{2\pi} \int_0^{2\pi} \mathcal{H} dM_1 dM_2.$$

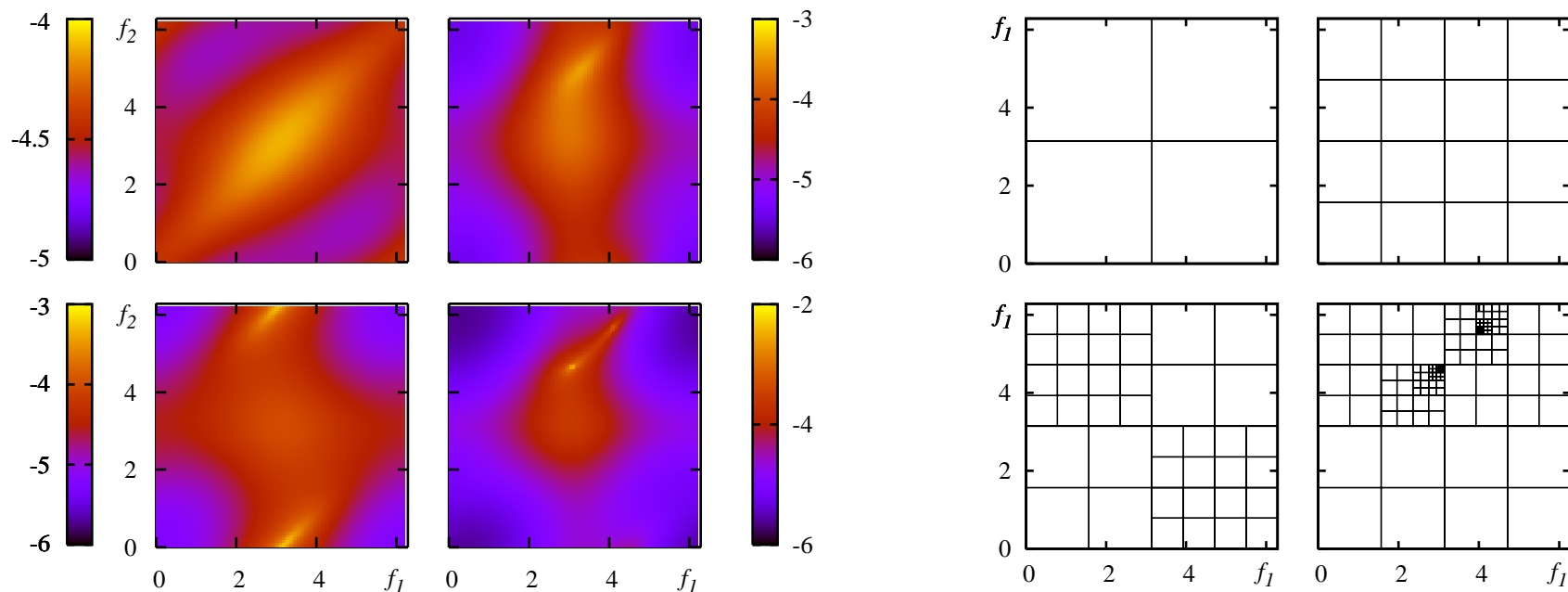
- W klasycznym podejściu, funkcja Hamiltona jest rozwijana w szereg fourierowski względem elementów orbitalnych (mimośrodków i/lub nachyleń względnych orbit). Podejście takie jest ograniczone do małych wartości e, I_{mut} .
- **Michtchenko & Malhotra (2004)** zaproponowały, aby uśrednienie $\mathcal{H}_{sec}$ wykonywać numerycznie. **Podejście półanalityczne nie jest ograniczone poprzez małe wartości e, I_{mut}** . Pozwoliło one na odkrycie nowej (nieznanej na gruncie teorii klasycznej) własności dynamicznej płaskiego układu dwóch planet.
- **Libert & Henrard (2005)** potwierdzili wyniki Michtchenko & Malhotra (2004) analitycznie.
- **Michtchenko, Ferraz-Mello & Beaugé (2006)** rozszerzyli metodę do analizy układu 3D.
- **Libert & Henrard (2007)** potwierdzili wyniki Michtchenko, et al. (2006) analitycznie. Wykazali również wpływ stabilności punktu równowagowego $e_1 = e_2 = 0$ na globalny obraz dynamiki układu.

Numeryczne uśrednienie $\mathcal{H} \Rightarrow \mathcal{H}_{sec}$

- W celu wydzielenia części wiekowej funkcji Hamiltona $\mathcal{H}$, musimy dokonać jej uśrednienia po anomaliach średnich. Aby zrobić to numerycznie, musimy znać wartości $\mathcal{H}$ na dyskretnej siatce anomali średnich ($\mathbf{M}_1, \mathbf{M}_2$). Zatem dla każdego z węzłów siatki trzeba rozwiązać równanie Keplera.
- Żeby tego uniknąć wykonujemy zamianę zmiennych ($d\mathbf{M}_i = \mathbf{J}_i d\mathbf{f}_i$), co znacznie upraszcza całkowanie:

$$\mathcal{H}_{sec} = \frac{1}{(2\pi)^2} \int_0^{2\pi} \int_0^{2\pi} [\mathcal{H} J_1 J_2] df_1 df_2, \quad J_i(e_i, f_i) = (1 - e_i^2)^{\frac{3}{2}} (1 + e_i \cos f_i)^{-2}.$$

- W celu wykonania powyższej całki zastosowaliśmy ideę siatki adaptywnej, tzw. **adaptive-mesh refinement (AMR)** oraz kwadraturę Gaussa-Legendre'a wysokiego rzędu (64 lub więcej):

Redukcja układu średniego

- Po uśrednieniu $\mathcal{H}_{sec}$ nie zależy od anomalii M_1, M_2 , zatem L_1, L_2 są stałe (a_1, a_2 są stałe).
- Ponieważ $\mathcal{H}_{sec}$ zależy tylko od $\Delta\Omega = \Omega_1 - \Omega_2$, nie od Ω_1 i Ω_2 z osobna, możemy wykonać następującą transformację kanoniczną (redukujemy układ do dwóch stopni swobody):

$$\begin{array}{l}
 (\omega_1, G_1) \\
 (\omega_2, G_2) \\
 (\Omega_1, H_1) \\
 (\Omega_2, H_2)
 \end{array}
 \longrightarrow
 \begin{array}{l}
 (\omega_1, G_1) \\
 (\omega_2, G_2) \\
 (\theta_1 = [\Omega_1 + \Omega_2]/2, J_1 = H_1 + H_2) \\
 (\theta_2 = [\Omega_1 - \Omega_2]/2, J_2 = H_1 - H_2).
 \end{array}$$

- $\mathcal{H}_{sec}$ nie zależy od θ_1 , zatem $J_1 = \text{const} = |\mathbf{C}|$, gdzie $\mathbf{C}$ jest całkowitym momentem pędu układu.
- Ponadto, $\theta_2 = \pi/2$ (w układzie Laplace'a), oraz $J_2 = (G_1^2 - G_2^2)/J_1$.
- Uśredniony układ posiada dwa stopnie swobody dla ustalonej wartości $\mathbf{C}$ (lub $AMD = L_1 + L_2 - C$, *Angular Momentum Deficit*).
- Dynamika układu opisywana jest następującymi równaniami (Michtchenko et al. 2006):

$$\begin{aligned}
 \dot{\omega}_1 &= \frac{\partial \mathcal{H}_{sec}}{\partial G_1}, & \dot{G}_1 &= -\frac{\partial \mathcal{H}_{sec}}{\partial \omega_1}, \\
 \dot{\omega}_2 &= \frac{\partial \mathcal{H}_{sec}}{\partial G_2}, & \dot{G}_2 &= -\frac{\partial \mathcal{H}_{sec}}{\partial \omega_2}.
 \end{aligned}$$

Rozwiązania stacjonarne

- Rozwiązania stacjonarne są klasą rozwiązań określonych warunkiem: $\dot{\phi}_j = 0$, $\dot{I}_j = 0$.
- W opisywanym zagadnieniu warunek ten przyjmuje postać $[\mathcal{H}_{sec} = \mathcal{H}_{sec}(G_1, G_2, \omega_1, \omega_2)]$:

$$\begin{aligned}\frac{\partial \mathcal{H}_{sec}}{\partial G_1} &= 0, & \frac{\partial \mathcal{H}_{sec}}{\partial \omega_1} &= 0, \\ \frac{\partial \mathcal{H}_{sec}}{\partial G_2} &= 0, & \frac{\partial \mathcal{H}_{sec}}{\partial \omega_2} &= 0.\end{aligned}$$

- Wykorzystując istniejące w układzie symetrie, możemy znaleźć takie pary kątów ω_1^*, ω_2^* , dla których

$$\left. \frac{\partial \mathcal{H}_{sec}}{\partial \omega_1} = 0 \right|_{\omega_1^*, \omega_2^*}, \quad \left. \frac{\partial \mathcal{H}_{sec}}{\partial \omega_2} = 0 \right|_{\omega_1^*, \omega_2^*}.$$

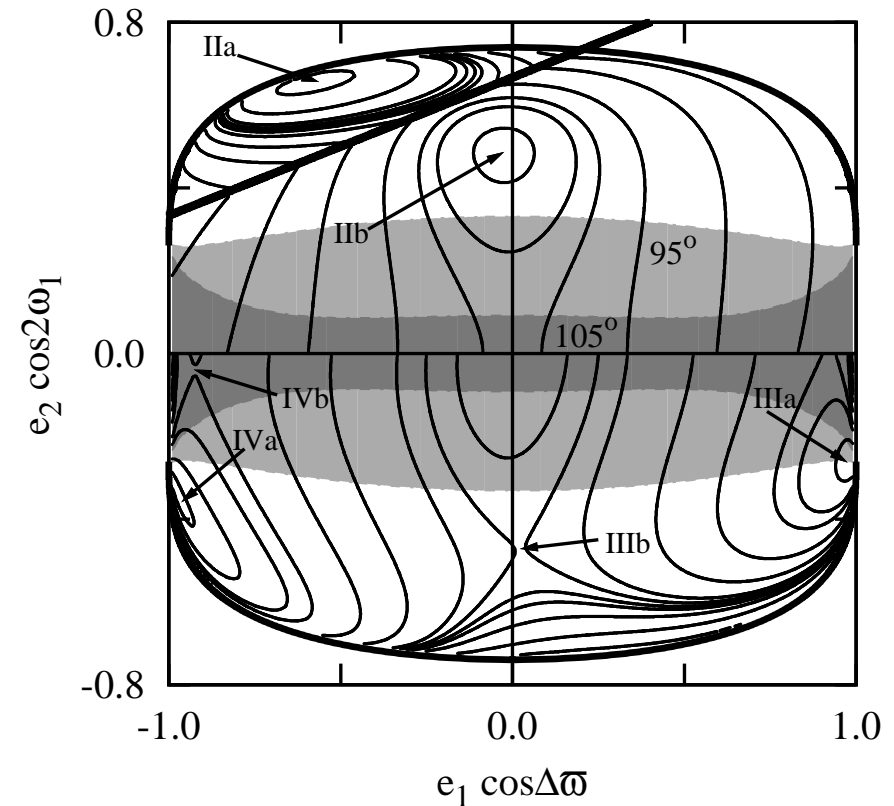
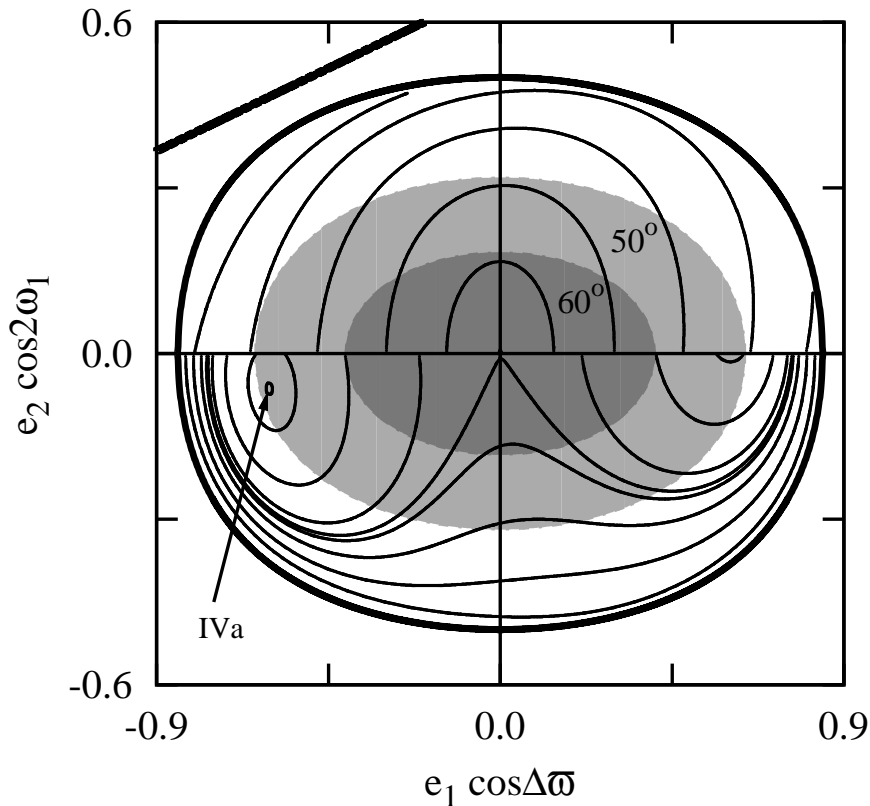
- Są to następujące pary: $(\omega_1^*, \omega_2^*) = \{(0, \pi), (0, 0), (\pi/2, -\pi/2), (\pi/2, \pi/2)\}$.
- Inaczej możemy napisać: $(\Delta \tilde{\omega}^*, 2\omega_1^*) = \{(0, 0), (\pi, 0), (0, \pi), (\pi, \pi)\}$.
- Zmienne (G_i, ω_i) mają osobiwość dla $e_i = 0$, dlatego wprowadzamy zmienne nieosobliwe (Libert & Henrard, 2007):

$$x_i = \sqrt{2(L_i - G_i)} \cos \omega_i, \quad y_i = \sqrt{2(L_i - G_i)} \sin \omega_i.$$

- Łatwo pokazać, że dla $e_1 = e_2 = 0$ ($x_i = 0$, $y_i = 0$) $\mathcal{H}_{sec}$ posiada ekstremum (Libert & Henrard, 2007).

Funkcja $\mathcal{H}_{sec}$ na płaszczyźnie reprezentatywnej

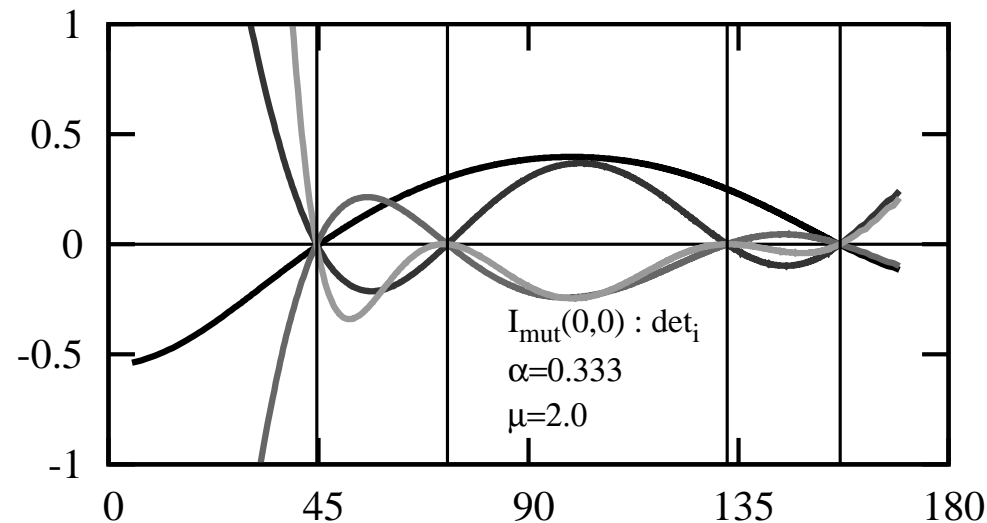
- Poziomy energii na płaszczyźnie $[e_1 \cos \Delta \tilde{\omega} \times e_2 \cos 2\omega_1]$ dla $\alpha \equiv a_1/a_2 = 0.333$, $\mu \equiv m_1/m_2 = 0.5$ oraz $AMD^* \equiv AMD/(L_1 + L_2) = 0.1$ (lewy panel), $AMD^* = 0.25$ (prawy panel).

- Strzałkami oznaczono rozwiązania stacjonarne. Zacięniowane obszary odpowiadają nachyleniom względnym I_{mut} większym od ustalonych wartości.

Stabilność rozwiązań stacjonarnych

- Liniową stabilność rozwiązania określamy rozwiązując zagadnienie własne dla hesjanu funkcji Hamiltona: $\det(\mathbb{H}_2 - \lambda\mathbb{I}) = 0$, gdzie $\mathcal{H}_{sec} = \mathcal{H}_{sec}(y_1, y_2, x_1, x_2)$.
- Do rozwiązania dostajemy wielomian $at^2 + bt + c = 0$, gdzie $t \equiv \lambda^2$. Rozwiązanie liniowo stabilne oznacza $\Delta = b^2 - 4ac > 0$, $b > 0$, $c > 0$.
- Zgodnie z tw. Lyapunowa, jeżeli $\mathcal{H}_{sec}$ jest funkcją dodatnio lub ujemnie określoną w położeniu równowagi, to jest ono stabilne.

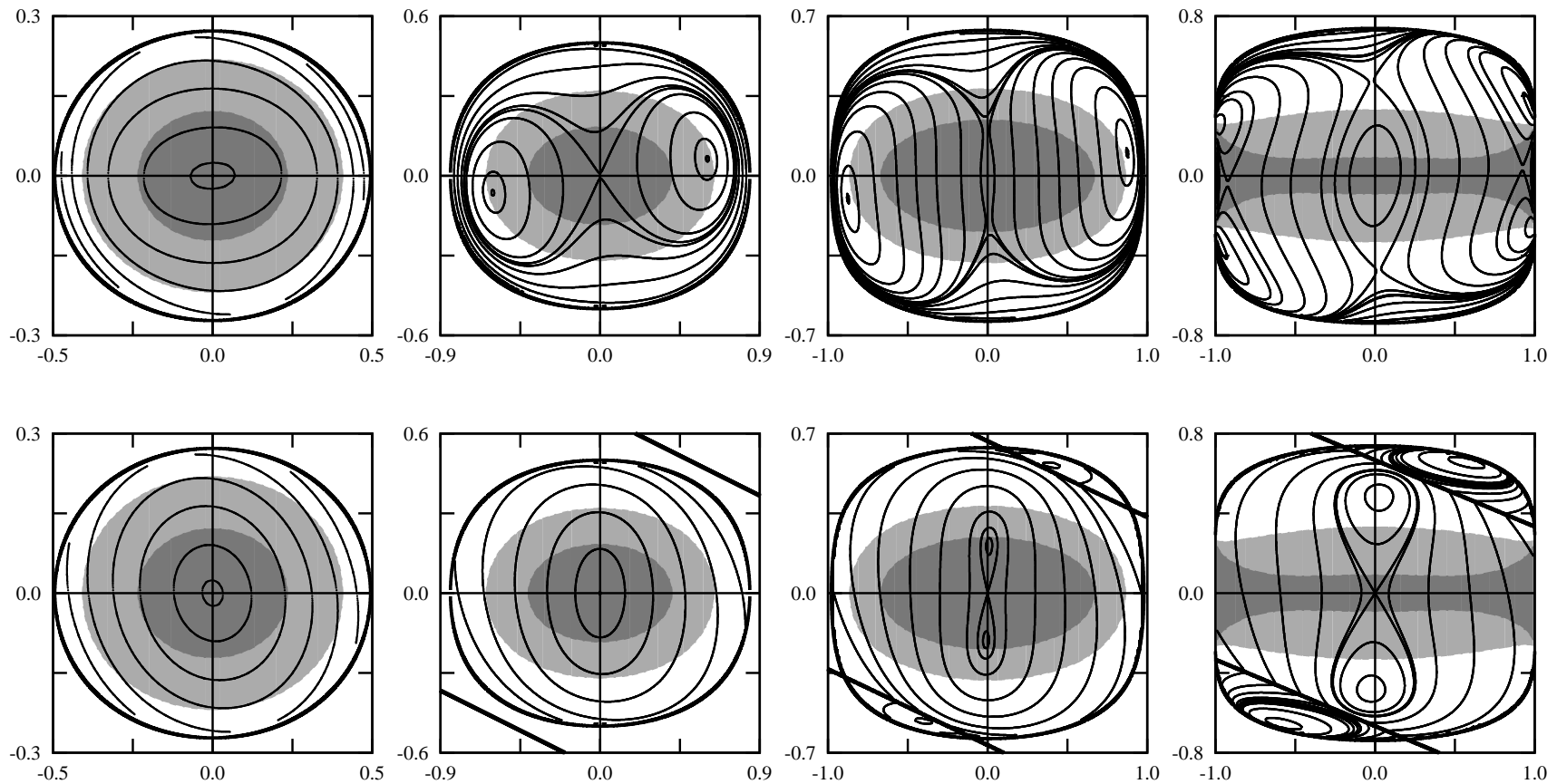

- **Wartości nachylenia względnego orbit kołowych $[I_{mut}(0,0)]$, dla których zerują się minory hesjanu są wartościami krytycznymi decydującymi o globalnych własnościach dynamicznych układu.**

Bifurkacje rozwiązań stacjonarnych

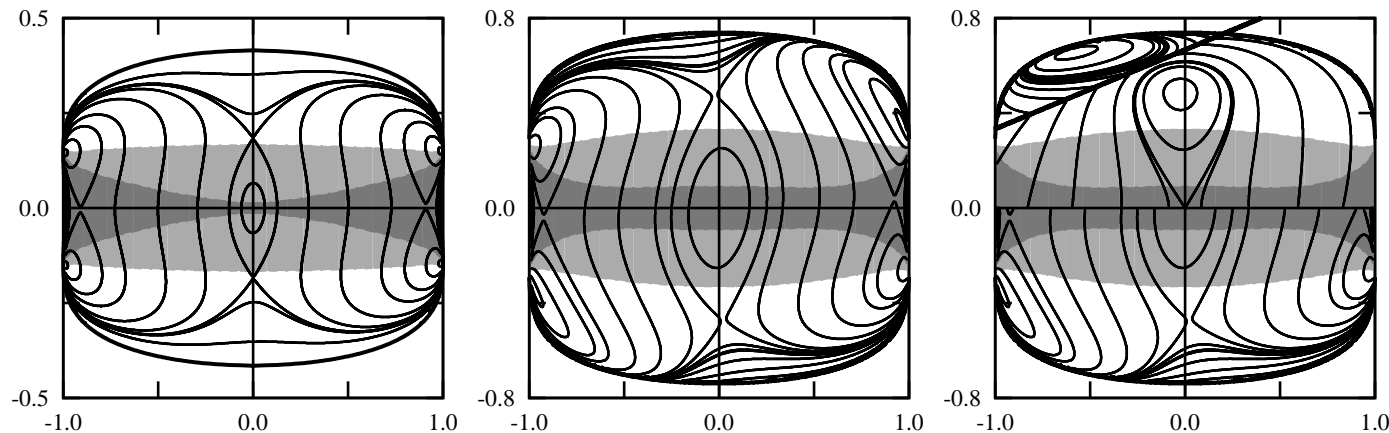
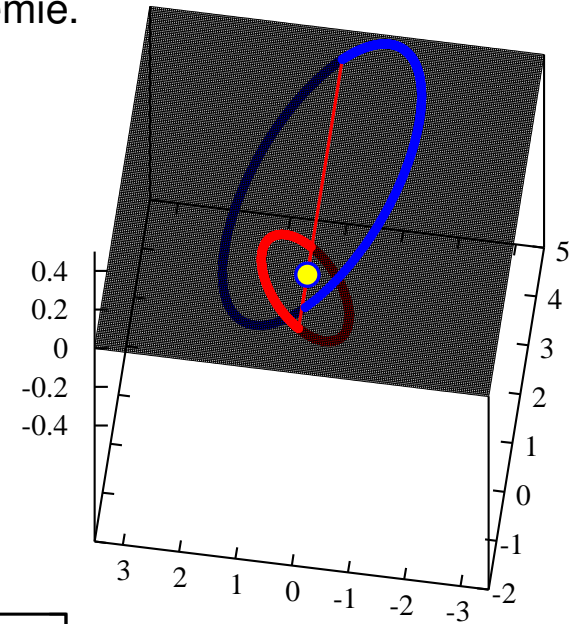
- Pierwsze zero minorów hesjanu [zmiana stabilności punktu $(0,0)$] jest punktem bifurkacyjnym, w którym tworzy się rezonans Lidova-Kozai (Libert & Henrard, 2007).
- Poziomy energii na płaszczyźnie $[e_1 \sin \omega_1 \times e_2 \sin \omega_2]$ (górne panele) oraz $[e_1 \cos \omega_1 \times e_2 \cos \omega_2]$ (dolne panele) dla $\alpha = 0.333$, $\mu = 0.5$ oraz $AMD^* = 0.03, 0.1, 0.18, 0.25$ (od lewej do prawej).

- Kolejne zera minorów hesjanu wiążą się z pojawieniem nowych rozwiązań stacjonarnych.

Nowe rozwiązania stacjonarne

- Znane dotychczas rozwiązania stacjonarne to rezonans Lidova-Kozai ($\omega_1 = \omega_2 = \pm\pi/2$) oraz rozwiązanie $e_1 = e_2 = 0$.
- Zastosowanie pół-analitycznej teorii wiekowej w pełnym zakresie $AMD^* \in (0, 1)$ oraz mimośrodków i nachyleń względnych, a także w szerokim zakresie stosunków mas i pólosi wielkich pozwoliło na odkrycie **wielu nowych rodzin rozwiązań stacjonarnych** w omawianym problemie.
- Z ciekawszych rozwiązań możemy wymienić
  - tzw. **konfigurację łańcuchową** - stabilne położenie równowagi umiejscowione w przestrzeni fazowej ponad linią kolizji,
  - **bifurkację rezonansu Lidova-Kozai (drugie rozwiązanie dla $\omega_1 = -\omega_2 = \pm\pi/2$)** oraz jego asymetrię dla przypadków "nieklasycznych",
  - niestabilne położenia równowagi dla $e_1 \sim 0$.

Podsumowanie

- **Pół-analityczna teoria wiekowa** jest użytecznym narzędziem do badania własności dynamicznych układów planetarnych.
- Opisywana metoda **nie jest ograniczona** do małych wartości mimośrodków i nachyleń względnych.
- Metoda całkowania wykorzystująca ideę siatki adapttywnej daje precyzyjne wyniki w relatywnie krótkim czasie CPU.
- Dynamika wiekowa układu przestrzennego dwóch planet jest bardzo złożona.
- W przestrzeni fazowej występują **liczne rozwiązania stacjonarne** (stabilne jak i niestabilne), w tym **wiele nowych**, nieznanych dotychczas rozwiązań.
- Przedstawiona analiza daje globalną informację o rozwiązaniach stacjonarnych problemu. Jedynymi parametrami są tutaj stosunek mas planet μ , stosunek pólosi wielkich α oraz znormalizowany **AMD**.

Literatura

- Libert, A.-S. i Henrard, J. (2005). Exoplanetary systems: The role of an equilibrium at high mutual inclination in shaping the global behaviour of the 3-D secular planetary three-body problem. *Icarus*, preprint 10.1016/j.icarus.2007.05.007.
- Libert, A.-S. i Henrard, J. (2007), Analytical Approach to the Secular Behaviour of Exoplanetary Systems. *CeMDA*, 93:187-200.
- Michtchenko, T. A., Ferraz-Mello, S. and Beaugé, C. (2006), Modeling the 3-D secular planetary three-body problem. *Icarus*, 181:555–571.
- Michtchenko, T. A. and Malhotra, R. (2004), Secular dynamics of the three-body problem: application to the υ Andromedae planetary system. *Icarus*, 168:237–248.
- Migaszewski, C. and Goździewski, K., The secular dynamics of non-coplanar 2-planet system. Stationary solutions and their stability. (w przygotowaniu)

Podziękowania

Praca jest wspierana przez MNiSW, grant nr 1P03D-021-29